

УДК 159.923.2(043.5)

М. М. Філоненко

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної і медичної психології та педагогіки
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
e-mail:filmm@ukr.net

ДИНАМІКА КРИТЕРІЇВ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Здійснено теоретико-методологічний аналіз концептуальних положень становлення особистості, що стало методологічною основою для розробки прогностичної моделі особистісного становлення майбутнього лікаря. В статті дана загальна картина психології особистісного становлення майбутнього лікаря та підібраний комплекс психодіагностичних методик з метою виявлення рівня сформованості особистісних структур у студентів-медиків. Результати експерименту свідчать, що розвиток особистісно-професійних важливих якостей буде ефективним за умови впровадження у навчальний план підготовки майбутніх лікарів навчальних дисциплін «Психологія спілкування», «Науково-дослідницька діяльність студентів», навчальних та психологічних тренінгів.

Ключові слова: особистісне становлення, особистісні структури, студент-медик, критерії особистісного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш важливими нашими вихідними теоретичними позиціями дослідження виступили загальнонаукова, конкретно-наукова і спеціальна методології.

Загальнонаукова методологія слугувала нам для розробки теоретичного знання і вихідних концептуальних положень дослідження, якими є:

- принцип системності (П. Анохін, І. Блауберг, Е. Юдін та ін.);
- принцип вивчення людини в процесі її розвитку як індивіда, особистості (Б. Ананьєв);
- умови розвитку творчого потенціалу (Ю. Бабанський, І. Зимняя та ін.);
- ціннісних орієнтацій (І. Кон, А. Петровський);
- принцип єдності особистісного розвитку з професійною діяльністю у будь-якій сфері (І. Бех, О. Бондарчук, П. Лушин, С. Максименко, В. Семиченко).

Важливими для дослідження стали праці, які розкривають особистість і працю лікаря (Г. Царгородцев, О. Чалий, Я. Цехмістер), а також дослідження вітчизняних педагогів С. Гончаренка, М. Фіцули, З. Курлянд, А. Кузьмінського та ін.

Формулювання цілей статті. При допомозі конкретної наукової методології ми досліджували предмет і завдання, що дозволило розкрити мету досліджуваної проблеми. Вихідні положення психолого-педагогічних теорій були використані нами для розробки методики проведення психолого-педагогічного експерименту і визначення методів і принципів

психологічного дослідження найнеобхідніші для відповідно нашого експерименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зокрема відправними концептуальними положеннями стали:

– теорії особистості і професійного становлення діяльності (О. Леонт'єв, В. М'ясищева, С. Рубінштейн, Л. Божович, І. Дубровіна, Б. Ломов, Є. Клімов, Н. Лейтес та ін.);

– дослідження про роль та місце здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних рис у формуванні професійно важливих якостей (Є. Зеєр, Т. Кудрявцева, Б. Ломов);

– праці вчених, у яких з'ясовано сутність, етапи і детермінуючі чинники становлення особистості (К. Абульханова-Славська, В. Бодров, А. Маркова).

Аналізуючи та обґрунтовуючи названі вихідні положення, ми передбачали і моделювали зміст психічних новоутворень, які підлягали формуванню психолого-педагогічними засобами, формами і методами. Сукупність спеціальних методів, форм і принципів дослідницької діяльності сприяла апробації розробленої моделі психології особистісного становлення майбутнього лікаря.

Виходячи з теорії вікового розвитку людини як суб'єкта праці (за Г. Андресенковою), важливим для нашого дослідження стали розроблені методологічні засади розвитку психологічних структур у період професійної підготовки. Саме тому важливим є обґрунтування поняття «психологічна структура особистості».

Спираючись на методологічні підходи, ми визначили прояви психіки як похідні зовнішнього впливу навчально-виховного середовища, встановлені зв'язки із процесом їх професіоналізації у період навчання у вищому медичному навчальному закладі; виявлені психолого-педагогічні умови, які забезпечать розвиток становлення майбутнього лікаря з високим рівнем компетентності, клінічним мисленням, фаховою майстерністю, творчістю; за допомогою відповідних методик вичленували індикаторні показники, які підлягали емпіричному вивченню.

Висновки, що отримали у результаті теоретичного аналізу концептуальних положень, слугували у дослідженні методологічною основою для розробки прогностичної моделі особистісного становлення майбутнього лікаря, в яку включили наступні показники: мотивація навчання у вузі, особистісні та професійно важливі якості, компетентність та компетенцію, успішність, а також критичне мислення, яке проявляється у навчально-виховному процесі.

Системний підхід до діагностування дозволив вивчити психологію особистісного становлення майбутнього лікаря як процес, що складається з різних новоутворень не через їх виявлення, а через встановлення їх сутності, з'ясування особистісних змін та їх взаємозв'язку. Саме тому найголовнішим завданням стало обрати ті методи діагностування, які утворюють комплексну методіку дослідження виокремлених показників психології особистісного становлення майбутнього лікаря. Для здійснен-

ня діагностичної роботи використано авторські та спеціальні методики. До методики дослідження увійшли методики, які дали можливість з'ясувати:

- мотивацію навчання (Т. Ільїна);
- успішність за допомогою тест-опитувальника, розробленого Є. Бажи-ним та ін. на основі шкали локусу контролю Дж. Роттера; опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК);
- тип та оригінальність мислення (методика в модифікації Г. Резакі-ної, тест Е. Торренса);
- рівень емпатичних здібностей та перешкод при встановленні емоцій-них контактів (за методиками В. Бойко);
- доброзичливість (тест Кемпбелла);
- спостережливість (тест О. Щебетенко);
- показник довіри Розенберга.

Встановлена загальна картина психології особистісного становлення майбутнього лікаря та дібрані методи та методики дозволили з'ясувати, що кожен показник психологічної структури студента-медика діагносту-ється за кількома методиками.

Пристаючи до проведення діагностики, використали опитування лі-карів як експертне оцінювання образу лікаря за встановленими показни-ками.

Методика 1. Експертне оцінювання «Ідеальний лікар-професіонал».

Мета: встановити найбільш важливі особистісні якості лікаря-професіо-нала; усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності.

Область застосування: слухачі курсів підвищення кваліфікації виклада-чів ВМНЗ України.

В опитуванні взяли участь лікарі спеціальностей: педіатрія, онкологія, спортивна медицина, стоматологія, внутрішня медицина, хірургія, фарма-ція, неврологія (усього 22 респондента). Опитування було спрямоване на виявлення уявлення про ідеальний образ лікаря, пов'язаного з формуван-ням параметрів психологічних структур, а саме — особистісно-важливих якостей лікаря. Результати опитування подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Ідеальний лікар очима професіоналів

Особистісно важливі якості	Кількість	%
компетентність	16	70,7
комунікабельність	14	63,6
емпатійність	10	45,4
інтелектуальність, відповідальність, охайність	7	31,8
гуманність	6	27,2
кваліфікованість, чесність, ввічливість, доброта	5	22,7
прогресивність, мудрість, пунктуальність, цілеспрямованість	4	18,2
скромність	3	13,6
милосердність, альтруїзм	2	9,1
толерантність	1	4,5
творчість	1	4,5

Таким чином, отримані результати свідчать, що такі важливі якості, як творчість, толерантність, милосердя, альтруїзм, скромність, гуманізм, кваліфікованість, гуманність, чесність не є показниками ідеального сучасного медичного працівника. Враховуючи вимоги сучасної підготовки студентів-медиків та визначені у галузевих ОПП і ОКХ відповідності з навчальним планом підготовки фахівців до професійної діяльності, особистісно важливі якості є одночасно професійно важливими якостями особистості майбутнього фахівця, що підтверджує правильність обраного предмета дослідження — розвиток особистісного становлення майбутнього лікаря.

Констатувальний етап психолого-педагогічного експерименту включив добір діагностичного інструментарію; створення оптимальних організаційних умов його проведення, виокремлення емпіричних референтів особистісного становлення особистості. Дібраний комплекс методик, спрямованих на вивчення особистісного становлення, базувався на висновках теоретико-методологічних засад дослідження щодо ключових ознак особистісного становлення майбутнього лікаря, спираючись на навчання, як провідний вид діяльності у даний віковий період, у межах якого особистість набуває основні новоутворення віку.

У процесі експерименту було сформовано експериментальну (ЕГ — 33 особи) і контрольна (КГ — 28 осіб) групу студентів-медиків перших курсів Київського національного університету імені О. Богомольця. Вибір проводився випадковим чином, а при проведенні експерименту усі вибірки були однорідними і незалежними.

Для визначення компоненти показника особистісно важливих якостей — емпатичності на констатувальному етапі психологічного дослідження, використали методика В. Бойка.

Методика 2. Визначення емпатичних здібностей особистості (за В. Бойком).

Мета: визначити наявність емпатичних здібностей, здатність входити в емоційний контакт, передбачати поведінку пацієнта, оцінювати реакцію та поведінку пацієнта, зрозуміти іншого.

У результаті тестування емпатичних здібностей було виявлено досить низькі результати, які подані у таблиці 2.

Організоване і проведене адаптивно-динамічне навчання студентів-медиків, спрямоване на розвиток психологічних структур, сприяло, включало психолого-педагогічний супровід (оволодіння навчальними дисциплінами «Психологія спілкування», «Основи наукових досліджень»; система тренінгових занять на тему «Розвиток комунікативної компетентності») з метою розкриття і реалізації потенційних можливостей студентів. Реалізацію цього забезпечили такі умови:

1. Інформаційно-методичне забезпечення навчального процесу.
2. Забезпечення мотивації та стимулювання навчання студентів.
3. Створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії.
4. Включення тренінгових занять.

При проведенні повторного тестування для оцінки показників рівня емпатійності (з використанням тестів за методикою В. Бойка) зазначених

студентів медичного факультету, підготовка яких відбувалася за спеціальністю «лікувальна справа», ми отримали таку динаміку розвитку рівня емпатичних здібностей.

Таблиця 2

Показники рівня емпатичних здібностей студентів на констатувальному етапі

Рівень	Групи респондентів							
	тестування до				тестування після			
	Е1		К1		Е2		К2	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
дуже високий	–	–	–	–	–	–	–	–
середній	7	21,3	6	22,2	18	54,5	8	28,6
знижений	18	54,5	15	53,6	12	36,4	14	50,0
дуже низький	8	24,2	7	24,2	3	9,1	6	21,4

У таблиці 2 не зазначається дуже високий рівень емпатичних здібностей, оскільки, за методикою В. Бойка, цей показник рівня емпатичності не виявлено.

Проаналізувавши сумарні показники за допомогою методики після адаптивно-динамічного навчання, виявили, у студентів підвищився загальний рівень особистісних емоційних здібностей та отримали наступні показники: середній рівень особистісної емпатії 21,3–54,5 % студентів (Е1 — 21,3 %, у Е2 — 54,5 %), знижений 54,5–36,4 (Е1 — 54,5 % у Е2 — 36,4 %), дуже низький 24,2–9,1 % (Е1 — 24,2 % у Е2 — 9,1 %).

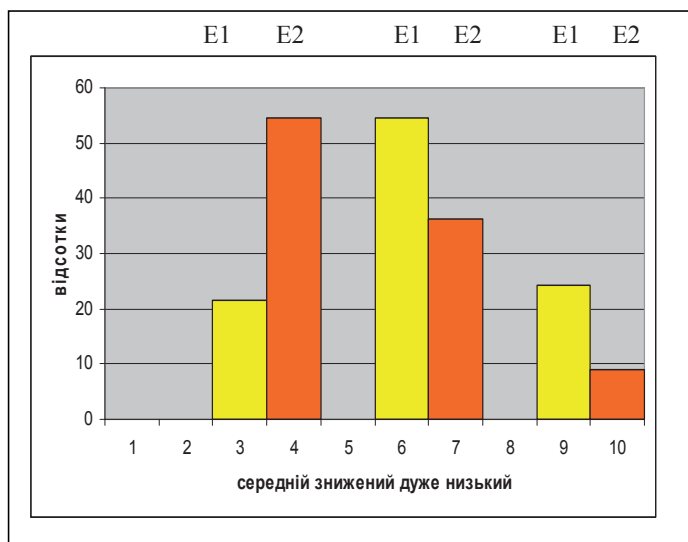

Рис. 1. Емпатійність студентів на контрольному етапі дослідження

Про результативність адаптивно-динамічного навчання свідчать рівні емпатії студентів у контрольній групі (К2) і експериментальній групі (Е2): середній 25,0–54,5 % студентів (К2 — 25 % у Е2 — 54,4 %), знижений

53,6–36,4 % (К2 — 53,65 у Е2 — 36,4 %), дуже низький 21,4–9,1 % (К2 — 21,4 % у Е2 — 9,1 %).

Наведені результати показують, що у студентів експериментальних груп значно покращилися показники (див. рис. 1), середній рівень особистісної емпатії зріс на 33 %, знижений — знизився на 18 %, а дуже низький — знизився на 15 %. У студентів контрольних груп показники рівня емпатії студентів теж змінилися, але незначною мірою: середній рівень емпатії зріс на 2 %, знижений рівень — залишився на попередньому рівні, але дуже низький рівень емпатії знизився на 3 %.

Важливою особистісною якістю студента-медика як професіонала у практичній діяльності має бути спостережливість. Звернутися до спостережливості як особистісно важливої якості змусило нас твердження І. Павлова, що спостережливість вкрай потрібна вченому. У його інституті був напис: «Спостережливість, спостережливість, спостережливість».

У психології спостережливість розглядають як якість особистості (В. Давидов, Б. Ломов, С. Максименко, Д. Ніколенко та ін.), рису особистості (М. Гамезо, Л. Орлова, Е. Петрова та ін.), здібність (Ю. Гільбух, С. Головін, Г. Костюк, А. Петровський, В. Шапар, М. Ярошевський та ін.).

Різні основи спостережливості: 1) Б. Ананьєв, В. Давидов, М. Гамезо, С. Головін, Б. Ломов, С. Максименко, Л. Орлова, А. Петровський, Е. Скрипнікова, Б. Теплов, М. Ярошевський вважають, що підґрунтям спостережливості є сприймання; 2) М. Савчин пов'язує спостережливість з особливостями розподілу, обсягу, переключення уваги; 3) Л. Занков і Б. Теплов зазначають, що спостережливість — це вміння вести спостереження.

Окремі вчені пов'язують спостережливість з розвитком здатності до емпатії та рефлексії (М. Гамезо, Л. Орлова, Е. Петрова та ін.).

У дослідженні ми виходимо з того, що спостережливість — це особистісно професійна якість, необхідна для успішної діяльності лікаря. Саме тому спостережливість як показник професіоналізації студента-медика підлягає виявленню і розвитку спеціально створеним адаптивно-динамічним навчанням. Для діагностування використовували тест О. Щебетенко на вивчення спостережливості як на констатувальному, так і на формуальному етапі психологічного експерименту.

Методика 3. Визначення спостережливості (тест О. Щебетенко).

Мета: визначити показник спостережливості, встановити рівень спостережливості, вміння аналізувати індивідуальні особливості пацієнта та його поведінку, вміння вирізняти ледь помітні особливості.

Були отримані наступні результати (див. табл. 3).

Отже, в перший (високий) рівень спостережливості у студентів експериментальної (Е1 і Е2) групи діагностовано лише 9,1–18,2 % (Е1 — 9,1 %, у Е2 — 18,2 %), що свідчить про здатність студента успішно аналізувати індивідуальні особливості та поведінку інших людей, а головне, адекватно аналізувати себе і свої вчинки; другий рівень — 54,6 % (Е1 — 54,6 %, у Е2 — 54,6 %), який визначає здатність студента до спостережливості, але на цьому рівні можуть бути помилки сприйняття, пов'язані з наявністю стереотипів і упереджень до інших людей і до себе; третій (низький) рівень спостережли-

вості — 27,2 % (Е1 — 27,2 %, у Е2 — 27,2 %), свідчить що студент не надто цікавиться, що ховається за зовнішністю, у нього не виникає серйозних проблем з оточуючими; четвертий рівень — дуже низький рівень — 9,1–0 % (Е1 — 9,1 %, у Е2 — 0 %), що говорить про повну відсутність інтересу до інших, визначає розвиток егоїзму, зневагу до інших людей.

Таблиця 3

Рівень спостережливості у майбутніх лікарів

Рівень	Критерії	Групи респондентів							
		тестування до				тестування після			
		Е1		К1		Е2		К2	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
перший	100–150	3	9,1	–	–	6	18,2	2	7,1
другий	75–99	18	54,6	16	57,1	18	54,6	14	50,0
третій	45–74	9	27,2	12	42,9	9	27,2	12	42,9
четвертий	менше 45	4	9,1	–	–	–	–	–	–

Проаналізувавши результат у контрольній групі (К1 і К2), дійшли висновку, що показники рівня спостережливості також піддалися змінам. Зокрема, збільшився показник високого рівня на 7,1 % і, навпаки, зменшився показник другого рівня спостережливості у студентів на 7,1 %; третій рівень спостережливості залишився на тому ж самому рівні 42,9 %.

Показники першого рівня спостережливості в експериментальній групі (Е1 і Е2) збільшився на 9,1 %, другий і третій рівень залишився без змін (відповідно 54,6 % і 27,2 %), відрадно, що кількість студентів четвертого рівня спостережливості зменшилася до 0 %.

Порівняльний аналіз результатів за обраними методиками у Е2 і К2 після експерименту показав дієвість адаптивно-динамічного навчання, спрямованого на розвиток особистісного становлення майбутнього лікаря, зокрема емпатійності і спостережливості.

Висновки. Результати констатувального і формувального етапів психологічного експерименту свідчать, що розвиток особистісно професійних важливих якостей, зокрема емпатійності та спостережливості, буде ефективним за умови впровадження у навчальний план підготовки майбутніх лікарів навчальних дисциплін «Психологія спілкування», «Науково-дослідницька діяльність студентів», психологічних тренінгів.

Список використаних джерел і літератури

1. Бодалев А. А. Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин, В. С. Аванесов. — М.: Речь, 2000. — 440 с.
2. Ковалев В. В. Развитие наблюдательности студентов-психологов в процессе изучения дисциплин анатомио-физиологического цикла: автореф. дис. ... канд. психол. наук / Виктор Вячеславович Ковалев. — М., 2010. — 24 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. — К., 2004.
4. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід: монографія / С. Д. Максименко. — К.: Видавничий дім «Слово», 2013. — 592 с.
5. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — 288 с.

References

1. Bodalev A. A. Total psychodiagnosis [Obshhaja psihodiagnostika]. — Moscow: Rech, 2000. — 440 p.
2. Kovalev V. V. Development of observation psychology students in the study of anatomical and physiological disciplines cycle : Author. dis. ... cand. psychol. sciences [Razvytye nabljudatel'nosti studentov-psyhologov v processe yzuchenyja dyscyplyn anatomo-fyzyologicheskogo cykla: avtoref. dys. ... kand. psychol. nauk]. — Moscow, 2010. — 24 p.
3. Maksymenko S. D. Zagalna psihologiya [Zagal'na psyhologija: Navchal'nyj posibnyk]. — Kyiv, 2004.
4. Maksimenko S. D. Psychology of human learning : genetic-modeling approach [Psihologija uchinnja ljudini:genetiko-modeljuchij pidhid]. — Kyiv, 2013.
5. Maksimenko S. D. Pedagogy of Higher Medical Education [Pedagogika vishhoї medichnoi osviti]. — Kyiv, 2014.

М. М. Филоненко

кандидат психологических наук,
доцент кафедры общей и медицинской психологии и педагогики
Национального медицинского университета имени А. А. Богомольца

ДИНАМИКА КРИТЕРИЕВ ЛИЧНОСТНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩЕГО ВРАЧА

Резюме

Осуществлен теоретико-методологический анализ концептуальных положений становления личности, которые стали методологической основой для разработки прогностической модели личностного становления будущего врача. В статье дана общая картина психологии личностного становления будущего врача и подобран комплекс психодиагностических методик с целью выявления уровня сформированности личностных структур студентов-медиков. Результаты эксперимента свидетельствуют, что развитие личностно-профессиональных важных качеств будет эффективным при условии внедрения в учебный план подготовки будущих врачей учебных дисциплин «Психология общения», «Научно-исследовательская деятельность студентов», учебных и психологических тренингов.

Ключевые слова: личностное становление, личностные структуры, студент-медик, критерии личностного становления.

M. M. Filonenko

PhD doctor of philosophy in psychology,
associate professor of the general and medical psychology and pedagogics
of Bogomolets National Medical University

DYNAMICS OF CRITERIA PERSONAL DEVELOPMENT OF FUTURE DOCTORS

Abstract

Performed a theoretical and methodological analysis of conceptual provisions of personality, which was the methodological basis for developing predictive models of personal development of future doctor. In this article overall picture of psychology personal development and future doctor picked up a set of diagnostic psychological techniques to identify the level of formation of personality structures in medical students. With the help of specific scientific methodology, we studied the subject and task has revealed the purpose of the investigated problem. Assumptions psychological and pedagogical theories used by us to develop methods of psycho-pedagogical experiment and determine the methods and principles of psychological research essentials according to our experiment. Experimental results show that the development of personal and professional qualities important to be effective, if implemented in the curriculum for future medical disciplines «Psychology of communication», «Scientific Research students», educational and psychological training.

Key words: personal development, personality structure, a medical student, personal development criteria.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014